

ESTOONLASED EESTI TELEVISIOONIS

EEVA POTTER

Rahvusoper Estonia suur juubel oli tõukejõuks katsele luua mingi esialgne pilt estoonlaste ja Eesti Televisiooni pool sajandit kestnud koostööst. Muusika ja muusikateater telekraanil pole kahjuks seni leidnud trükimeedias tähelepanu ei ülevaate- ega probleemartiklitenä. Ometi pakub see materjal uurimistööks ammendamatu võimalusi! ETV suurimaid rikkusi on filmi- ja videoarhiiv. Paraku pole ETV esimestest aastatest jäänud pildijälgi.

Algus oli viiekümnendatel...

Eesti Televisioon alustas 21. juulil 1955 proovisaatega. Uue meedia- ja kunstiliigi tulekuga tekkis vajadus täita paaritunnist saatekava ka muusikaga. Esimesel õhtul näidati Tallinna Kino-studios äsja valminud muusikafilmi „Kui saabub õhtu“. Filmi „peategelane“ oli Estonia teater: näidati katkendeid kahest algupärandist – Ernesaksa ooperist „Tormide rand“ ja Eugen Kapi balletist „Kalevipoeg“, kaastegevad Karl Ots, Georg Taleš, Eike Joasoo, Inge Pöder ja balletirühm. Helmi Puur koos Artur Koiduga esindas teatri menulavastust – Tšaikovski balletti „Luikede järv“; iseenesest mõistetav oli Tiit Kuusiku esinemine Figaro aariaga Rossini „Sevilla habemeajajast“, Elsa Maasik esitas koos Artur Lembaga Villem Kapi „Kevadlaulu“. Georg Otsa „serveeriti“ ker-

gemas žanris – Leo Tautsi „Kolhoosi pillimehi“ laulmas.

Esimeste oma saadetenä jõuti septembris. Vanemtoimetaja Jürgen Miilen, režissöörid Artur Rinne, Astrid Lepa ja Leida Levald olid toleaege kirjandus- ja kunstisaadete peatoimetuses esimesed, neist kujunes hiljem tulevase muusikatoimetuse tuumik. Teatrikogemustega inimestena kaasasid nad juba esimestel kuudel erinevatesse saadetes muusikateatrite soliste. Tööd alustati nüüdses vanas Raadiomajas, sinna jäädi üheksaks aastaks. Eesti Raadio 2. stuudio kohandati telestuudioks, imekombel võimaldas see edastada kammermuusikat ja vestlusi, aga ka balletinumbreid ning esimesi telelavastusi.

Proovisaadete raames esines septembris Eesti Raadio estraadiorkester, solistideks estoonlased Aino Kylvand ja Ott Raukas. 24. septembril oli studios esimest korda Georg Ots, klaveril teatri kontsertmeister Tekla Koha. 5. novembri kontserdil „Rahu ja sõpruse eest“ kohtame noore Helmi Puuri nime. Tiit Kuusik esines studios 8. novembril. Samal kuul oli Estonia solistide operetiõhtu.

Helmi Puuri esimene pikem kontserdireis Indiasse oli tänapäevases mõistes tõeline meediasündmus. Üliõpilastena osalesime tol ajal kohe legendiks saanud Luigega kohtumisel Tallinna Muusikakooli ruumes. Uje ja kaunis Helmi Puur

Rolle valmimata jäänud muusikafilmist „Georg Ots”.
Foto erakogust

rääkis meile kaugest maast ja näitas oma imeliste baleriinikätega india tant-su plastikat. TV saatekavas teatati, et 30. aprillil 1956 jagab Helmi Puur reisimuljeid Indiast.

22. septembril 1956 anti erisaates ülevaade estoonlaste valmistumisest Eesti kunsti ja kirjanduse dekaadiks Moskvas. Tagasiside eesti kunstimeistrite „hiigeldessandist” suurde pealinna jõudis Eestisse Tallinna Kinostudio dokumentaalfilmina. Kolmekümneminutises filmis on jäädvustatud ka estoonlaste esinemine NSV Liidu Suure Teatri laval. Suure murrangu tõi televisiooni 1956. aasta detsember – Eestisse saabus esimene liikuv teleülekannejaam. Algas otseülekannete ajastu. Kultuurisfääris tähendas see teatrietenduste ja kontsertide jõudmist televisiooni vahendusel ot-

se kodudesse, esialgu küll väga vähesesse! Aastal 2006, mil aasta ringi pööratakse tähelepanu eesti kutselise teatri saajandale aastapäevale, teadkem, et 18. veebruaril 1957 tähistati Estonia teatrisaalis eesti kutselise teatri 50. aastapäeva piduliku koosoleku ja kontserdiga. Samas tähendas sellel päeval tehtud esimene otseülekanne Estonia teatrimajast uue ajastu algust teatri ja televisiooni suhetes. Sama aasta 27. jaanuaril oli ETV muusikatoimetus teinud saate „Estonia teatri 50 aastat”: telestuudios olid vestlusringis teatriveteranid Olga Mikk-Krull, Aleksander Arder, Karl Ots jt. Kahjuks puudub dokument, mis jäädvustanuks estoonlaste mälestusi oma teatrist, ja teadmata on ka saatejuhi nimi.

Muusikalavastuste otseülekandeid alustati Estoniast märtsis 1957. Esime-

sena näidati eetris balletti „Kalevipoeg“. Aprillis oli kavas Straussi operett „Nahkhiir“, kus peaosalistena esinesid Meta Kodanipork ja Viktor Gurjev; mais oli kavas Puccini „Tosca“. Ülekanded Estoniast jätkusid sügisel.

Aastaid oli muusikatoimetuse töö kohustuslikuks osaks soovikontsert. Neid koostati väga erinevatele sihtrühmadele: tööeesrindlastele, Tallinna „vabastajatele“, ajakirjanikele, põllumeestele, naistele jne; ka tähtpäevadeks. Üks esimesi selliseid oli näiteks soovikontsert tankistidele 8. septembril 1957, mõistagi esines selles Georg Ots. Estoonlastest tegid neil kaasa ikka Georg Ots ja Viktor Gurjev, aga ka Ott Raukas, Jaan Haabjärv, Aino Kõlvand, Meta Kodanipork, Veera Nelus, Ester Lepa, Silvia Urb jt. Repertuaar oli kergemast žanrist, ooperiaariaid naljalt kavas ei olnud. Moskvasse, Leningradi ning teistesse liiduvabariikidesse tuli otseülekannetena anda sageli „kunstimeistrite“ kontserte. Esinejateks ikka Tiit Kuusik või Georg Ots, hiljem lisandusid saated Intervisionile (nn rahvademokraatiamaadesse).

Georg Ots ja Eesti Televisioon

Aastaid 1955–1975 võiks nimetada „Georg Otsa ajastuks“ ETVs – kaks-kümmend aastat ekraanil... Georg Otsa ei toimunud ühtegi vastutusrikast kontserti: tema nime kohtab eriti sageli televisiooni esimesel kümnendil.

Georg Otsast pidi valmima ka muusikafilm, tellijaks Üleliiduline Tele- ja Raadiokomitee, kes ühtlasi filmi finantseeris. Režissöör Artur Rinne alustas 1959. aastal tööd. Filmivõtteid tehti 1967. aastani, kuid kahjuks ei saanud see film kunagi valmis. Säilinud huvitav filmi „pea“ annab aimu, millised laulja ooperi- ja operetiosad pidanuksid filmiks saama: 1959. aastal lõpetati esimestena lavastuslikud numbrid Georg Otsa hiilgerollidest Deemon ja don Juan; Olavi aaria Evald Aava ooperist „Viker-

lased“ ja Escamillo kupleede esitus Bizet’ „Carmenist“ on jäädvustatud vene keeles; emotsionaalselt mõjuvad on ka täna Renato aaria Verdi ooperist „Maskiball“ ja Jago monoloog Verdi ooperist „Othello“. Film pidi tulema mustvalge, lai, 35-millimeetrine. Tellija õigus oli oma valdusesse saada filmi negatiivid. Eestisse jäid positiivkoopiad, millest enamik on kahjustatud, filmi heliga on hoopis kehvad lood. ETV arhiivis on praegu olemas kõik filmida jõutud numbrid – kokku üksteist ooperi- ja operetistseeni. Paralleelselt filmiti Georg Otsa laule kerges žanris Tallinnas ja Moskvas.

Muusikafilm „W. A. Mozart – Georg Ots...“ (1969, režissöör Astrid Lepa) on küpse, viiekümnendale eluaastale läheneva laulja, suurepärase Mozarti-interpreedi jäädvustus tema kõige hiilgavamates osades. Papageno, don Juan ja Figaro – need rollid on jäädvustatud Astrid Lepa nägemusena, stseenide filmimisel olid aluseks spetsiaalsed lindistused ERSOga Neeme Järvi juhatusel. Töö 35 mm filmiga eeldas kõrgekvaliteedilist helisalvestust, mida kasutasid järelsünkroonis kõik filmitootjad.

Helisalvestusi tehti Eesti Raadio esimeses stuudios. Valdav oli koostöö ERSOga, dirigentideks estoonlased Kirill Raudsepp, Neeme Järvi, Vallo Järvi jt.

1963. aastal oli minu ülesandeks koos režissöör Leida Levaldiga tähistada televisioonis 150 aasta möödumist Richard Wagneri sünnist. Georg Ots nõustus meelsasti esitama Wolframi „Ehatähe laulu“ Wagneri ooperist „Tannhäuser“. Lavastusliku saate tarvis oli vaja tellida helilindistused ERSOga. Noore kohusetundliku toimetajana osalesin kõigil salvestustel ERI esimeses stuudios. Jälgisin lindistust läbi foonika akna ja olin lummatud Georg Otsa häälest ja sarmist. Ei mäleta, et dirigent Roman Matsov oleks lauljat katkestanud või mõnd lõiku korrata palunud. Nüüd on „Ehatähe laul“ Otsa üks enim esitatud ja soovitud

Georg Ots (lavastajana) solistidega „Don Giovanni” proovis, aprill 1975.
Henno Saarne foto

ooperikatkendeid. Kahjuks pildis pole sellest jälge leida. Filmivõtet sellest ei tehtud.

Siit algavadki probleemid, mille täit teravust ei ole endale teadvustanud paljud isikud, kes ikka ja jälle videoeelse perioodi näidetena vanu filme kasutavad. Praegune noorem põlvkond, kes pole Georg Otsa ega ka teisi lauljaid kunagi laval kuulnud, rahuldub kõhklemata moonutatud heliga ja leiab põhjendusi, mis lubavad telekraanil ikka ja jälle kasutada vanu kontsertfilmide fragmente või neid isegi tervikuna näidata. Lühidalt öeldes – ebaõige ümbervõttetehnoloogia tulemusel on videolindile jäädvustatud vale kõrgusega heli. Nii on jäänud ootama paremaid aegu Elsa Maasiku, Tiit Kuusiku, Martin Tarase, Olga Lundi, Veera Neluse, Viktor Gurjevi, Aleksander Püvi, Kalju Karaski, Liidia Panova, Urve Tautsi, Hendrik

Krummi jpt, ka mitmete vanemuislaste salvestised.

Laskumata üksikasjadesse, võin kindlalt öelda, et Jüri Kruusi spetsiaalselt restaureeritud heli koos videopildi digitaalse töötlemisega on andnud väga hea tulemuse: saates „Nii laulis Georg Ots” (26. III 2005) kasutasime juba ainult restaureeritud filmivõtteid.

Aasta enne laulja surma filmis režissöör Eino Tandre temaga Rigoletto aaria ja „Töötuse laulu” muusikalist „Mees La Manchast”. Probleemid on samad.

Georg Ots oli suurepärase kammerlaulja. Koostöös Leida Levaldiga suutsime 1960. aastatel ja 1971. aasta algul teha kolm telesaadet, mis tegelikult moodustasid kauni terviku: „Pjotr Tšaikovski – Georg Ots”, „Franz Schubert – Georg Ots” ja „Mart Saar – Georg Ots” (19. XI 1971), klaveril Eugen Kelder. Otsa ja Kelderi hiilgav partnerlus oli kammermuu-

Georg Ots esinemas telesaates Eesti Televisiooni- ja Raadiokomitee estraadiorkestriga 1960. aastatel Raadioteatris, dirigent Rostislav Merkulov.

sika vallas eriti silmapaistev. Ainus jäädvustus sellest ansamblist on nüüd juba kümme aastat ka Eestis.

1961 esinesid muusikud Moskva P. Tšaikovski nimelises kontserdisaalis. Ooperiaariate ja kohustusliku Mister X-i aaria kõrval esitas Georg Ots Schumanni ja Schuberti laule ning Tšaikovski romansse. Tänu Kesktelevisiooni režissöörile näeme lauljat valdavalt suurtes plaanides. See tõstab salvestuse väärtust Georg Otsa interpretatsioonist ja vokaaltehnikast huvitatud asjatundjatele. Jüri Kruus, Voldemar Kuslap, Urve Tauts, Ülle Ulla jpt on seda ainulaadset salvestust kõrgelt hinnanud just sellest aspektist. Kontsert on säilinud Moskva telearhiivis tänu omaaegsele võtmetechnikale – otseülekandest tehti telestudios monitorivõte.

1972. aastast pärineb telefilm „Fragmente ooperist „Colas Breugnon““ (re-

žissöör Irene Lään). Kahekümneminutine film on ainulaadne eriti seetõttu, et võttes tehti Estonia teatri lavalt. Filmis on suudetud tabada Georg Otsa meisterlikkust ja suurt näitlejaannet.

Vaid aasta enne laulja surma valmis režissöör Mati Põldrel muusikafilm „Colas Breugnon“ (Kabalevski ooperi filmivariant). Film on venekeelne (nagu ka eelmine), selle lisaväärtus seisneb Georg Otsa kommentaarides. Mõjudes täiesti tänapäevaselt, vääriks see film rohkem tähelepanu.

Juba raskelt haigena nõustus Georg Ots esinema veel koos ERSOga telestudios 16. jaanuaril 1975. Sümfooniaorkestrit juhatas dirigent Peeter Saul, laulja koostööpartner ja hea sõber. Sellest kujunes Otsa viimane kohtumine telepublikuga (eetris 1. II 1975). Tumedaid prille kandnud laulja esitas neli numbrit. Pali Ráczí laul Kálmáni operetist „Mustlas-

Heidi Maasikemetsa foto ETV arhiivist

Meta Kodanipork ja Endel Pärn vana-aasta õhtu telesaates 1979. aastal.

priimas“ ei olnud kindlasti juhuslik valik – see oli Goerg Otsa hüvastijätt oma publikuga. Viimast korda külastas Ots telemaja 1. aprillil 1975. Tal jätkus veel tahet teha minule kui toimetajale aprillinalja. Helilindistust kasutades salvestasime Purcelli ooperi „Dido ja Aeneas“ televarianti. Ots (Aeneas) kannab selles tule-tõrjekiiivrit... Soome YLE TV 1 kolleegid olid sõitnud spetsiaalselt Tallinna ja osalesid ooperi salvestuse kaameraproovis. Hiljem tehti solistiga filmivõtteid vanalinnas jm. Tänu soomlastele on meil kasutada napid kaadrid Mozarti ooperi „Don Giovanni“ vähestest proovidest, kus Ots annab lavastajana solistidele näpunäiteid.

10. septembril 1975 saatis eesti rahvas oma suurima laulja Estonia kontserdisaalist igaviku teele. Sellist austust, tänutunnet ja nii suurearvulist rahvahulka ei ole Eestis varem ega hiljem koha-

tud ühegi eesti suurmehe lahkumisel. Vaid Paul Kerest oli ära saatmas rohkesti leinajaid. Georg Otsa matustest tehti teles otseülekanne. Sellest säilinud videosalvestus on unikaalne dokument omas ajas – järelehüüded, lõputu rida pürgade kandjaid, inimmass Estonia puiesteel... Ka varem on kuulsaid kaasmaalasi Estoniast saatnud manala teele suur rahvahulk – siis, kui surid Agu Lüüdik ja Paul Pinna.

Georg Otsa teemat lõpetades veel paarist filmist ja telesaatest, mis märkisid laulja sünniaastapäevi. Mati Põldre telefilm „Muusikarüütel“ (1980) on tegelikult esimene täispikk dokumentaalfilm suurest lauljast. Paljude intervjuude kõrval oli Mati Põldre käsutuses ka Eino Tandre telefilm „Georg Ots ja ooper“. Viimane on ainus jäädvustus, kus laulja räägib ooperist ja analüüsib oma tegelaskujusid.

Georg Otsa 75. sünniaastapäevaks tegime režissöör Silja Milliga telesaate „Kaunid päevad, rõõmus aeg“, mis tugineb laulja lähedaste ja kolleegide mälestustele. 85. sünniaastapäeva märkis eelmainitud saade „Nii laulis Georg Ots“, kus Georg Otsa hääl kõlas ligilähedaselt sellele, nagu see kunagi oli.

Seitsmekümnendatest üle „kuldsete kaheksakümnendate“ tänapäeva

Lauluteater

Kõige tulemusrikkamad aastad Eesti Televisiooni muusikatoimetuse ja Estonia teatri koostöös on olnud 1980-ndad – tehtud töö ulatuse ja publiku tagasiside poolest. Ooperi- ja balletitrupi kõrgvorm ühtis uute tehniliste võimaluste tulekuga televisioonis. Videosalvestustega kaasnesid uued võimalused telerežiis. Vähenes vajadus eelnevate helisalvestuste järele – teatrist tehtud otsesalvestused jäädvustasid esitatava loomulikult kujul.

Esimesed katsetused tehti mustvalgena, detsembris 1976 salvestati duett Verdi ooperist „Attila“ (Mati Palm ja Tiit Kuusik), 1977. aastal stseen Puccini „Boheemist“ (lavastaja Udo Väljaots), stseen Šostakovitši „Katerina Izmailova“ I vaatusest (Mare Jõgeva, Hendrik Krumm, Teo Maiste) ja rōdustseen Prokofjevi balletist „Romeo ja Julia“ (Elita Erkina ja Tiit Härm).

1970-ndate lõpul suudeti jäädvustada tulevikule Paul Mägi kaks ooperilavastust: 11. veebruaril 1977 tehti esimene (säilinud) ooperisalvestus Estoniast. Salvestati publikuta, spetsiaalselt televisioonile, nn jätkamise printsiibil. Verdi ooperi „Rigoletto“ peaosalised Margarita Voites, Hendrik Krumm ja Tiit Kuusik olid aastaid suure menuga oma suurrolle laulnud Estonias ja mujalgi. Lavastaja Paul Mägi, kunstnik Eldor Renteri ja dirigent Neeme Järvi koostöö salvestis on näidetena kasutatav tänase-

ni. Telesalvestuse dirigendiks oli siiski Vallo Järvi.

Oktoobrist 1977 pärineb Estonia sama, 1960. aastate kolmiku koostöös sündinud üks teatri menulavastusi – Verdi ooper „Trubaduur“. Hendrik Krummi, Tiit Kuusiku, Urve Tautsi suurrollides on pinget, Neeme Järvi suure haardega esitus on nauditav praegugi. 1967. aastal esietendunud ooper jõudis ära oodata videoajastu, et kümne aasta möödudes jätta jälg tulevastele põlvetele. Mis puutub Neeme Järvi ja Estonia teatri koostöösse, siis jätkus see aga alles 1993. aastal.

Need kaks ooperilavastust panid aluse järjepidevale koostööle teatri ja televisiooni vahel. 1994. aastani on arhiivis säilinud ligi kolmkümmend ooperilavastust.

Toona oli lavastuse jäädvustamisest tähtsam siiski lihtsalt televaatajaile ooperit näidata. Eetriaega saadi „Teatriõhtute“ raames. Nii jõudsid muusikateatri parimad lavastused ka nendeni, kes teatrisaali ei jõudnud. Vaatajale serveeriti etendust vaatuste kaupa, sisuseletusega, mida luges ette diktor.

Nüüd oleks ebaõiglane väita, et osa videosalvestusi on tehtud asjatult, sest need pole kunagi eetriõigust saanud – neid on kasutatud edaspidi muudes saadetes. Ühes patus võib teatreid süüdistada küll: kõik lavastused ei jõudnud televisiooni oma kõrgvormis. Võib mõista teatrijuhtide majanduslikke kaalutlusi. Hiljem hakati salvestusi tegema siiski varem, tingimusel, et neid ei tohi eetrisse anda enne, kui lavastus repertuaarist maha võetakse. Kuid hinnates kriitiliselt kõiki Estonia lavastuste jäädvustusi, on paraku tänapäeva kriteeriumi järgi neis puudusi, mis ei luba mõndagi neist tervikuna enam eetrisse anda. Esineb ebapuhast intoneerimist, lavapilt on juba „väsinud“, telepilt kehvakene. Teisest küljest on aga ETV arhiivis hindamatu varandus, mis annab ülevaate Estonia teatri paarikümne aasta repertuaarist. Lavasta-

Teo Maiste ja Voldemar Kuslap esitamas katkendit Donizetti ooperist „Don Pasquale” saates „Laulavad RAT „Estonia” solistid” (Kesktelevisioonile). Saade salvestati 7. septembril 1976 Kadriorus.
Foto ETV arhiivist

jakontseptsioon, solistide tase ja kunstnikutöö on teatriuurijatele kättesaadav. Televisiooni üleminek digitaalsele süsteemile võimaldab kvaliteeti parandada – ehk ometi kord koidab päev, mil mõnigi ooper või ballett saab kommentaaridega varustatult kas või osaliseltki uue eetriõiguse.

Kuid näiteks Arne Miku ühe esimese Verdi suurlavastuse „Attila” (esiet. 1976) salvestus toimus õnneks õigeaegselt (11.VII 1979). Ooperi lavaedu kestis pärast seda veel aastaid. Tiit Kuusiku ja Mati Palmi hiilgerolle nautis ka Suure Teatri publik 1981. aastal, 17-minutine aplaus ooperi lõppedes on küllap pikim, mida estoonlased on tänuks saanud.

Eino Tambergi ooperi „Cyrano de Bergerac” esmalavastuse (esiet. 1976, lav Udo Väljaots, dir Eri Klas) salvestus

(10. 11. 1980) on tänaste hinnangute põhjal heal tasemel. Peaosades Anu Kaal, Teo Maiste ja Hendrik Krumm. Ooperi uuslavastusest (Mikk Mikiver, dirigent Paul Mägi, 1995) tehti 1999. aastal teatritelevisiooni rahvusvaheline versioon (režissöör Aarno Cronvall, Soome), mis oli eetris 2. jaanuaril 2000. Ettekande peaosalisteks valiti ooperisolistid Soomest – Mia Hunta (Roxane) ja Sauli Tiilikainen (Cyrano). Helilooja Veljo Tormise, koreograaf Mai Murdmaa ja kunstnik Mari-Liis Küla koostöös valminud kantaatballett „Eesti ballaadid”, tähtteos omas ajas, on kõnekas tänapäevalgi. Teose uuslavastuse (Nargen Opera, 2004) taustal on esmalavastus (1980) muutunud klassikaks, lavastuse jäädvustus on aastast 1983, dirigent Tõnu Kaljuste. Georgi Ansimovi (Moskva) lavastatud Prokofjevi

ooper „Kihlus kloostri“ (dir Peeter Lilje) on nauditav just Urve Tautsi ja Teo Maiste suurepärase koomiliste osalahenduste tõttu.

Donizetti „Lucia di Lammermoor“ (esiet. 1984) on üks kolmest ooperist ETV arhiivis, millest on tehtud kaks erinevat videosalvestust. Ooperi sõjajärgne esmalavastus on kolmas Paul Mägi lavastajatöö näide telearhiivis. „Lucial“ oli pikk lavaelu, salvestus võinuks toimuda märksa varem. Margarita Voitesele, kelle tipprolliks on Lucia, pole küll ühtki etteheidet. Tema partneritena on kaastegevad Hendrik Krumm ja Tiit Kuusik. Arne Miku lavastuse viis Estonia teater 1985. aastal Stockholmi ja sellest sai seal üks menukamaid. Saalitäis publikut reageeris vilistamise ja jalgade trampimisega Margarita Voitese kuulsale leivanumbri-le, nõudes selle kordamist etenduse sees. Külalisesinemiste järel oli teatri ja televisiooni otsus ühine ooperi salvestamise vajaduses. Ooperit dirigeeris Stockholmis Eri Klas, 1986. aasta videosalvestuse tegi Peeter Lilje, nimiosas Margarita Voites, Edgardona Hendrik Krumm.

Neeme Kuninga üks esimesi ooperilavastusi, Tšaikovski „Jevgeni Onegin“ (esiet. 1986), salvestati 5. oktoobril 1986 etenduselt. Otsus tehti seoses rahvusvahelise kuulsusega solisti Vladimir Tšernovi esinemisega nimiosas sel õhtul. Tolleaegne Leningradi Kirovi-nimelise Ooperi- ja Balletiteatri noor solist nõustus meeleldi salvestusega. Autoriõiguste nõudeid tol ajal N Liidu piires polnud. Tatjana osas oli külalise partneriks Mare Jõgeva. Vladimir Tšernoviga (Germont) on jäädvustatud ka „Traviata“ 100. etenduse II vaatus (salvestus 1985, lav Arne Mikk), I ja III vaatuse videosalvestus pole kahjuks säilinud. Violetta osas esinesid sel õhtul Margarita Voites (II v) ja Anu Kaal (I ja III v), Alfredona Anatoli Duda. Legendaarsel „Traviata“ 100. etendusel laulsid nimelt igas vaatuses erinevad peaosalised.

Mussorgski kahest ooperilavastusest oli parem saatus „Hovanštšinal“ (esiet. 1986). Boriss Pokrovski emotsionaalne lavastajatöö jõudis erisaatena ETV ekraanile enne ooperi ringreisi Põhjamaades ja esitust Savonlinna ooperifestivalil 30. juulil 1987. Soome Yle TV 1 saavutas teatriga kokkuleppe ooperi salvestamiseks otse etenduselt, režissööriks Jüri Tallinn. Ooperi ettekandele eelneb sissejuhatus, milles lavastaja Boriss Pokrovski annab ülevaate ooperi ajaloolisest taustast otse tegevuspaikadest Moskva Kremlis. ETV omandas ooperi näitamise õiguse. Arne Miku lavastatud „Boriss Godunovi“ algredaktsioon (esiet. 1980) jäi Tallinnas kahjuks jäädvustamata. Erinevatest esitustest Estonias, Pariisis ja Moskva Suures Teatris on katkenditena midagi siiski olemas.

1988. aastal tegi ideedest tulvil teatrijuhnt Arne Mikk enneolematu ettepaneku – sõita Hiiumaale Ernesaksa ooperi „Tormide rand“ tegevuskohtadesse ja lavastada seal ooperi televaariant. Uskumatuna tundunud ettepanek teostus; Hiiumaale maabus 1988. aasta ilusal juunikuul estoonlaste dessant – solistide, ooperikoori ja abipersonaliga, lisaks ETV suurearvuline meeskond ja hulk ülekandejaama tehnikat. Sama aasta 12. detsembril, maestro Ernesaksa sünnipäeval oli eetris tunnine läbilõige ooperist.

Eduard Tubinaga seotu on olnud muusikatoimetuse tähelepanu all juba alates helilooja esimestest kodumaakülastustest, huvi tema kahe ooperi ja balleti käekäigu vastu väga elav. „Reigi õpetaja“ (esiet. 1988, lav Arne Mikk, dir Paul Mägi, kunstnik Ingrid Agur) puhul oli lavastaja ettenägelik – otsustas teha videosalvestuse ooperi solistide kahe koosseisuga. Nooremas koosseisus laulsid peaosi Riina Kadaja, Vello Jürna ja Hans Miilberg, võrdlusena võib kõrvale panna Marika Eensalu, Ivo Kuuse ja Teo Maiste osatäitmised. „Barbara von Ti-

senhusen“ (ooperi teine lavastus teatris, esiet. 1990) oli viimane ooper, mida ETV on tervikuna salvestanud. 1992. aasta jaanuari edukate külalisesinemiste järel Stockholmis tegi dirigent Peeter Lilje ettepaneku ooper jäädvustada. Teatridirigendina tegi Lilje siis oma viimase koostöö televisiooniga. Ooperi televariandis on lisatud vaatuste ette sissejuhatused ooperi tegevuspaikadest Rannus. Raili Sule seostas need leidlikult ooperi sisu-seletusega.

13. märtsil 1994 tähistati Estonias ülima pidulikkusega „Traviata“ 200. etendust. Dirigent Neeme Järvi kohtus siis esmakordselt ooperisolistide noorema põlvkonnaga: Violetta osa laulsid Nadia Kurem ja Anu Kaal, Alfredot Mati Kõrts ja Ivo Kuusk. 15. mail esitati Järvi dirigeerimisel katkendeid Bizet’ „Carmenist“; kõlasid kõige tuntumad numbrid. Järgmisel öhtul taaselustati Aava „Vikerlaste“ aariad, ansamblid ja koorid. Menukat „Carmeni“ esitust nägi telepublik tema dirigeerimisel teisel jõulupühal.

Kaua aega oli teles hea tava esitada aastavahetusel parimaid muusikasaa-teid, muusikute portreesaateid ja dokumentaalfilme. Estoonlased olid ekraanil alati oodatud. Kavast ei puudunud „kohustuslik“ operetisaade.

Operett oli aastaid üks telepubliku lemmikžanreid, hiljem tuli muusikal. Vastu ootusi on jäädvustusi vähe. Kahetsusväärset jäi salvestamata Ülo Vinteri muusikal „Kevade“. „Pipi Pikk-sukk“ (1969, autorid Ülo Vinter ja Sulev Nõmmik“), nimiosas Katrin Karisma, on telearhiivis 1980. aastast. Valter Ojakäär ja Eero Spriidi operett „Maske-raad Ungrus“ võiks huvi pakkuda praegu mõnele perifeeriateatrile. Estonia salvestis on aastast 1989. Tõnu Raadiku – Mait Agu lastemuusikal „Puhh“ inspireeris telerežissöör Ruti Murusalu otsima telepärast lisa vahemuusikale ehtsate loomapersoonide näol.

Nagu öeldud, on operetiklassika aastaid telekavu ehtinud. Ühe vana-aas-taõhtu kava täitsid Straussi operetikat-kenditega isegi Neeme Järvi ja ERSO koos Estonia solistidega. Klassikalisi operette pole palju tervikuna jäädvus-tatud – algaastail tehti teatrist otseüle-kandeid, praegu tuleb leppida vaid kol-me salvestusega: Sulev Nõmmiku la-vastatud Kálmáni „Montmartre’i kanni-ke“ (1983) ja Lehári operett „Krahv Lu-xenburg“ (1986), kus säilinud üks vä-hestest Hendrik Krummi operetiosa-dest; Kálmáni „Krahvinna Mariza“ ungaripärane lavastus (lav Lázló Hege-düs Budapesti Operetiteatrist, 1990), kus hiilgab Helgi Sallo, partneriks Ivo Kuusk. Ja ongi kõik!

Operetile on piisavalt tähelepanu pööranud Eesti Telefilm. Kahjuks on fil-midel Helgi Sallo või Endel Pärnaga probleemid endiselt heliga. Sama lugu on ka operettfilmiga „Roosid lõu-nast“ (1977).

Georg Malviuse esimene tulek lavas-tajana Eestisse 1989 tekitas suure elevu-se ka meedias. Rootsi TV, Eesti TV ja Es-tonia teatri vahel sündis esimene koost-öö. Bocki „Viiuldaja katusel“ oli ühis-töö kogemus nii teatril kui ka Eesti Te-levisioonile. Muusikali telesalvestus tõi uusi probleeme seoses lepingutega. Tä-naseni kehtib aga eetripiirang videosal-vestusele. Tööle olid hoopis karmimad tingimused, kui meil oli harjutud. Kolm salvestust ühe variandi jaoks oli siinse-tele enneolematu luksus, teostusele ku-lus hulk töötunde. Töökogemus oli tegi-jatel suur ja tulemust peeti õnnestunuks. Eesti teatrilukku on läinud Jüri Krjukov piimamees Tevjena peaosas.

Tantsuteater

Ka balletile ja tantsule oli ekraanil alati roheline tee. Tuntud balletisoliste oli kaasatud saadettesse juba televisiooni algaastail. Ajal, mil puudusid salvestus-võimalused, tuli tantsijail end sobitada

Kaie Kõrbi
esimesi
jäädvustusi
televisionis –
nimiosalisena
Prokofjevi
„Tuhkatriinus”,
partneriks
Juri Jekimov.
ETV, 1979.
Foto ETV arhiivist

kitsasse stuudiosse vanas Raadiomajas. Esimesed filmitud kontsertnumbrid ei hiilga tantsijate tehnika näitamisega – esitati kammerlikumaid stseene, Chopini muusika seadeid jms, mida sobitati interjööri või stuudiosse. Varasematest aastatest on aja tuleproovile vastu pidanud Helle Karise film „Legend“ (1968). Film on mustvalge, erakordselt romantiline ja hea valgusrežiiga. Tallinna toomkirikus valminud lühifilm portreerib ühtlasi Aime Leisi ja Tiit Härmi *Pas de deux'* ga Adami balletist „Giselle“. Tiiu Randviiru hiilgeaeg langes ajale, mil ei tehtud veel videosalvestusi. Nii on näiteks tema Kleopatrast vaid ilus mälestus! Õnneks on priimabaleriinist kaks telefilmi, „Tantsib Tiiu Randviir“

(1970) ja „Medeia“ (1980). Väärtusliku filmi tegi 1980. aastal režissöör-koreograaf Mai Murdmaa – dokumentaal-film „Tantsib Tamara Soone“ jäädvustab aastateks varalahkunud baleriini Tamara Soone suurrollid. Tiit Härmi, Juta Lehiste ja Mai Murdmaa koostööst on säilinud ilus näide Bartóki „Võlumandariini“ näol. Salvestus on aastast 1983, mil peasalsed olid küpses tantsijaeas.

1982. aastal läks eetrisse miniatuurne saatesari „Balletiminutitest“, kus esatoonlastest ja vanemuislakest balletisolistidele anti võimalus stuudiosalvestuseks. Kümme saadet täiendavad portreesaateid ja balletikatkendite jäädvustusi. Saateis esinesid esatoonlastest Tatjana Voronina, Olga Tšitšerova, Inge Ar-

ro, Kaie Kõrb, Tiit Härm ja Saima Kranig. Estoonlasteks peame kindlasti ka Age Oksa ja Toomas Edurit.

Kaie Kõrbil on Estonia balletitähtedest läinud telesalvestuste jäädvustamisel kõige paremini. Eesti Televisioonis on tantsija tee balletikoolist tema tipprollideni. Esimesed dokumendid, Tuhkatriinu (salvestatud 1979) ja Carmen, lasevad aimata tulevast priimabaleriini. Videosalvestustele tuginedes on tulevastel tantsuloolastel ideaalne võimalus analüüsiks – nii Kaie Kõrbi kui tantsija, aga ka Mai Murdmaa lavastajatööst kirjutamisel. Varaseim terviklik balletisalvestis Kaie Kõrbiga peaosas on aastast 1985, Glazunovi „Raimonda“ (esiet. 1983), Kõrbi partneriks Tiit Härm. See oli trupi teine koostöö kogemustega Leningradi lavastaja Konstantin Sergejeviga. Tantsija tipproll Odette ja Otilie on jäädvustatud kahe lavapartneriga. 1981. aastast pärineb *Pas de deux* Tšaikovski „Luikede järvest“ (partneriks Tiit Härm, lav K. Sergejev). Kaie Kõrbi hilisemad jäädvustused teles on aastaist 1990 ja 1991, partneriks Printsina Viesturs Jansons. „Luikede järve“ katkendite salvestus aastast 1996 on tehnilistel põhjustel arhiiviväärtusega. Tervikuna eetrisse andmiseks luba ei ole. Mai Murdmaa ja Kaie Kõrbi koostöö kestis ligi kaks aastakümnet. Etendusi, kus peaosas Kaie Kõrb, võiks reastada aastate lõikes. Kuldar Singi – Mai Murdmaa balleti „Karje ja vaikus“ salvestus (esiet. 1986) pärineb aastast 1987; Eduard Lazarevi ja Mai Murdmaa ballett „Meister ja Margarita“ (1986) oli lavastaja julge samm omas ajas, selle poliitilistes tõmbetuultes. Absurdseks kujunes näiteks seik saatele „Muusikaelu“ tehtud filmivõttega. „Valgeks Majaks“ kutsutud EKP KK hoonest praegusel Rävala puisteel tulid „spetsialistid“ filmilõiku üle vaatama. Nende hirm oli suur, et eetrisse võiks minna lavastuses ristiusu sümbolina rist. Vaadata polnud

midagi, sest juba filmivõtte ajal polnud peaproovides „kõrgemalt poolt“ keelatud ristist jälgegi! Tänapäeval on lavastus kaotanud omaaegse teravuse, kuid lavastaja ja peaosaliste (Katie Kõrb ja Juri Jekimov) lavatee ühe etapina on see hindamist väärt.

Telerežissöör Ruti Murusalu algatusvõime ja suur pühendumus töid salvestuste tulemustesse positiivseid muutusi. Õige oli otsus salvestada lavastusi otse etenduselt. See tõi kaasa elava atmosfääri. Režissööri hea suhe tööst huvitatud operaatoritega lõi uusi võimalusi, pilt muutus telepärasemaks. Nii on jäädvustatud Kaie Kõrbi ja Mai Murdmaa koostööst balletid „Maarja Magdalena“ (1995, esiet. 1994), „Lady Macbeth“ (1999, esiet. 1998) ja „Tuleingel“ (2000, esiet. 1998). Adami „Giselle'i“ puhul (esiet. 1991) otsustati teha videosalvestus etendustelt Tartus. Vanemuise suure maja lava on tantsijasõbralikum, avaram, ja telepiltki sai parem. Kahest tehtud videosalvestusest valiti parim Kaie Kõrbi soovil.

Kaie Kõrbi ja Viesturs Jansonsi partnerlus on jäädvustatud Bizet' – Štšedrini ühevaatuselise balletiga „Carmen“ (esiet. 1996, lavastas Julius Smorignas Leedust).

(Järgneb)